

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Cilt: 6 Sayı: 2 2017
Sayfa: 873-896

Received/Geliş: Accepted/Kabul:
[25-04-2017] – [07-05-2017]

Evrâk-ı Sahîha İdaresi: Osmanlı İmparatorluğu'nda Resmi Evrakların Tekelleşmesi

Kurtuluş DEMİRKOL
Yrd. Doç. Dr., Gebze Teknik Üniversitesi
Asst.Prof. ,Gebze Technical University
kurtulusdemirkol@gmail.com

Öz

Bu makalenin konusu Osmanlı İmparatorluğu'nda 1845 yılında ihdas edilmiş olan damgalı kâğıt yani evrâk-ı sahîha uygulamasıdır. Makale, Osmanlı İmparatorluğu'nda evrâk-ı sahîha uygulamasının tedavüldeki resmi evrakların tekelleşmesi olduğunu savunmaktadır. Bu noktada mali ihtiyacın nasıl kurum ihdasına yol açtığı betimlenecektir. Makale kurumun nasıl tekel karakteri kazandığını ve düşük gelirler nedeniyle 1882 yılında lağvedildiğini açıklamaya çabalayacaktır. Tanzimat dönemi bütçe açıkları Osmanlı mali bürokrasisini yeni gelir kaynakları bulmaya sevk etmiştir. Mali bürokrasi bütçe açıklarını kapatmak için tedavüldeki resmi evrakların yayım, satım ve hatta basımını tek elde toplamış, damgalı kâğıt kullanımını tebaa için zorunlu kılmıştır. İlk evrâk-ı sahîha nizamnamesinin ilan edildiği 1861 yılından önceki kurumsallaşma sürecinde damgalı kâğıt gelirleri beklenen seviyenin altında kalmıştır. Düşük seviyedeki gelirleri yükseltmek için 1861 Evrâk-ı Sahîha Nizamnamesi ilan edilmiştir. Fakat nizamnameden sonra da nakliye vasıtalarının yokluğu dolayısıyla taşrada evrak arzı talebi karşılayamamıştır. Sonuçta, bu makale evrâk-ı sahîha tekelinin tedavüldeki adi kâğıdın yerine damgalı kâğıt ikame etmede başarısız olduğunu ortaya koyacaktır.

ANAHTAR KELİMELER: Kurumsallaşma, Damgalı Kâğıt, Adi Kâğıt, Tekelleşme, Resmi Evrak, Evrâk-ı Sahîha, Bütçe Açığı

The Administration of Evrak-i Sahiha: Monopolization of The Formal Documents in The Ottoman Empire

Abstract

The subject of this article is to analyze the institutionalization of the stamped papers, namely *evrâk-ı sahîha*, in the Ottoman Empire in 1845. The article argues that the implementation of stamped papers was the monopolization of the formal documents in the Ottoman Empire. It seeks to scrutinize why and how *evrâk-ı sahîha* was institutionalized. The article will attempt to explain how this institution became a monopoly and how it was abolished in 1882. To meet the budgetary deficits this bureaucracy made the public compulsory to use the stamped papers by monopolizing the publishing, selling, and even printing of the formal documents in common use. The incomes of the stamped papers in the institutionalizing process before the first regulation of the *evrâk-ı sahîha* proclaimed in 1861 remained under the expected rates. This article will enlighten failure of the Monopoly of *Evrâk-ı Sahîha* in substituting stamped papers instead of common papers in common use.

KEYWORDS: Institutionalization, Stamped Paper, Common Paper, Monopolization, Formal Documents, Evrâk-ı Sahîha, Budgetary Deficit

GİRİŞ

Bu makalenin konusu Osmanlı Devleti'nde 1845 yılında hayata geçirilen damgalı kâğıt yani evrâk-1 sahîha uygulamasıdır. Evrâk-1 sahîha uygulamasına niçin geçildiği ve nasıl uygulandığı konusunu esas alan herhangi bir çalışma daha önce yapılmamıştır. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı maliye teşkilatını incelerken evrâk-1 sahîha ile ilgili nizamnâmelere değinmekle yetinmiştir. Fakat Pakalın da evrâk-1 sahîha uygulamasının nasıl olduğunu etraflıca ortaya koymamıştır¹. Pakalın ayrıca Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü adlı eserinde ansiklopedi maddesi şeklinde evrâk-1 sahîha uygulamasını kısaca anlatmıştır². Abdurrahman Vefik Sayın da benzer şekilde Osmanlı vergi sistemini anlatırken Damga Resmi başlığı altında evrâk-1 sahîha ile ilgili düzenleme ve nizamnâmeleri incelemiştir. Fakat Sayın da evrâk-1 sahîha uygulamasının nasıl yapıldığını bütün yönleri ile ele almamıştır³. Coşkun Çakır, Tanzimat Dönemi Osmanlı maliyesini anlattığı eserinde damga vergisini kısa bir başlık altında incelemiştir⁴. Erdoğan Öner, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde mali idareyi ele aldığı eserinde evrâk-1 sahîha başlığı altında uygulamanın kısa bir tarihçesini vermiştir⁵. Abdüllatif Şener, Tanzimat sonrası Osmanlı ekonomi ve maliyesini incelediği eserinde Damga Resmi ve Harçlar başlığı altında evrâk-1 sahîha uygulamasına aynı şekilde kısa bir başlık altında değinmiştir⁶. Şener adı geçen eserin muhtelif yerlerinde damga vergisi olarak nitelendirdiği evrâk-1 sahîha uygulamasına atıfta bulunmuştur. Şener, Tanzimat Dönemi Osmanlı vergi sistemini anlattığı diğer bir eserinde aynı şekilde evrâk-1 sahîha uygulamasını anlatmıştır⁷. Tefvik Güran, Tanzimat Dönemi Osmanlı maliyesini incelerken gelir kalemleri arasında sadece evrâk-1 sahîha ismini zikrederek geçmiştir⁸. Selda Kılıç 1855 bütçe nizamnâmesi ve uygulamasını konu ettiği makalesinde bütçe gelirleri arasında bir gelir kalemi olarak evrâk-1 sahîhayı zikreder⁹. Ali Akyıldız,

¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930)*, (Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, 1977), s. 57-60.

² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), c. I, s. 391-392; 574-575.

³ Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, (Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayınları, 1999), s. 595-604.

⁴ Coşkun Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2001), s. 53.

⁵ Erdoğan Öner, *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare*, (Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayınları, 2005), s. 304-305.

⁶ Abdüllatif Şener, *Sona Doğru Osmanlı Maliyesi, Osmanlı Ekonomisi ve Maliyesi Üzerine Yazılar*, (Ankara: Birleşik Yayınevi, 2007), s. 125-126.

⁷ Abdüllatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), s. 167-170.

⁸ Tefvik Güran, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), s. 13.

⁹ Selda Kılıç, "1855 Bütçe Nizamnâmesi ve Uygulanması", *Türkler*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), c. XIV, s. 360.

Osmanlı bürokrasisi ve modernleşmesini anlattığı eserinde yapılan ve yapılacak reformlara kaynak sağlamak için evrâk-ı sahîha çıkarıldığından bir cümleyle bahseder¹⁰. Akyıldız Tanzimat Dönemi Osmanlı merkez teşkilatında reformu kaleme aldığı diğer bir eserinde maliyeye gelir getirme tedbirlerinden biri olarak ele aldığı evrâk-ı sahîha uygulamasını kısaca anlatır¹¹. Akyıldız'ın Osmanlı'da kâğıt para ve maliyeyi anlattığı diğer bir eserinde dış borç alabilmek için evrâk-ı sahîha gelirlerinin karşılık gösterilmesi düşüncesinden hayata geçirilmeyen bir tasarı olarak bahseder¹². Carter Findley ise Osmanlı maliyecilerinin gerçekleştirmeye çalıştıkları mali merkezleşmenin başarısızlığından bahsederken sadece damgalı kâğıt ismini anmakla yetinmiştir¹³. Sonuç olarak, evrâk-ı sahîha uygulamasını etraflıca inceleyen ve bizim çalışmamızda sorduğumuz sorulara cevaplar vermeye çalışan herhangi bir araştırma literatürde mevcut değildir. Dolayısıyla çalışmamızın öncelikli hedefi ortaya çıkan bu boşluğu arşiv dokümanlarını temel alarak doldurma çabası olacaktır.

Öncelikle evrâk-ı sahîha uygulamasının neden 1845 yılında ihdas edildiğini anlamak için özellikle Tanzimat dönemi bütçelerinin gelirleri ile giderleri arasındaki açığa dikkat çekmeye çalışacağız. Burada mali nedenlerle evrâk-ı sahîha uygulamasına geçişi Osmanlı mali bürokrasisinin kamuoyuna niçin bürokratik gerekçelerle ilan ettiklerini açıklığa kavuşturacağız. Daha sonra piyasaya sürülen damgalı kâğıt arzının talebi karşılamakta yetersiz kalmasının sebeplerini ortaya koyacağız. Bu sebepleri ortaya koyarak taşraya verilen evrâk-ı sahîha bayiliklerini de anlamlandırmış olacağız. 1845-55 yılları arasında bayiliklerle başlayan kurumsallaşma sürecine paralel olarak tedavüldeki resmi evrakların tek elde toplanması için gösterilen çabaları açıklayacağız. Bu çabalar 1845-55 yılları arasında beklenen gelirlerin elde edilememesi ile açıklık kazanacaktır. Böylece farklı işlemlerde kullanılan resmi evrakların yerine nasıl ve niçin damgalı kâğıtların kullanımının mecbur kılındığını anlayacağız.

Damgalı kâğıt uygulamasının ilk başladığı 1845 yılı ile ilk Evrâk-ı Sahîha Nizamnâmesi'nin ilan edildiği 1861 yılları arasındaki dönemi tedavüldeki resmi evrakların yayım, satım ve hatta basımını tek elde toplamaya yönelik dönem başka bir deyişle tekelleşme çabaları dönemi olarak tasvir edeceğiz. İlk nizamnâme ile tedavüldeki adi kâğıt ile yapılan tüm işlemlerin neredeyse tamamında damgalı kâğıt kullanımının nasıl zorunlu hale getirilip hukuki çerçeveye oturtulduğunu anlatacağız. Aynı zamanda bu nizamnâmeyle

¹⁰ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), s. 57.

¹¹ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, (İstanbul: Eren Yayınları, 1993), s. 117, 127, 140, 230.

¹² Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu, Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), s. 216.

¹³ Carter V. Findley, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Babıali (1789-1922)*, (çev: Latif Boyacı, İzzet Akyol, İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), s. 167.

damgalı kâğıdın tedavülünün Evrâk-ı Sahîha Müdüriyeti'ne verilmesinin tam manasıyla tekel anlamına geldiğini vurgulayacağız.

Büyük gelirler elde etme varsayımları ile ilan edilen ilk nizamnâmeden sonra da gelirlerin beklentilerin altında kalma nedenini evrâk-ı sahîhanın tebaa için erişilebilir olmamasına vurgu yaparak inceleyeceğiz. Evrâk-ı Sahîha Müdüriyeti'nin arz ve talep arasında denge sağlayamamasının nasıl daha 1864'te damgalı kâğıt yerine düşük maliyetli pullara geçişi düşündürdüğüne dikkat çekeceğiz. Böylece 1873 yılında neden Evrâk-ı Sahîha Nizamnâmesi'nin ıslah edilerek pullara geçildiği açıklanmış olacak. 1874/75-1880/81 yılları arasında evrâk-ı sahîha gelirlerindeki sert düşüş ile de evrâk-ı sahîhanın yerine 1882 yılında renkli pullara geçişi analiz edeceğiz. Sonuçta, damgalı kâğıt yani evrâk-ı sahîha uygulamasının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki resmi evrakların tekelleştirilmesi anlamına geldiğini ve bu tekel denemesinin başarısızlıkla neticlendiğini savunacağız.

Kaynak İhtiyacı ve Kurum İhdası

Osmanlı maliyecilerinin damgalı kâğıdı yani evrâk-ı sahîhayı neden tedavüle sürdürdüklerini anlamak için evvela Osmanlı Devleti'nin gelir gider dengesini takip edebileceğimiz bütçelerine bakmak gerekmektedir. Tanzimat süreci 1841/42 mali yılında devletin ortalama gelirleri 563 milyon, giderleri ise 567 milyon kuruş civarındaydı. Tanzimat dönemi ilk mali bütçesi olarak kabul edilebilecek 1846/47 yılı bütçesinde ise gelir ve giderler ortalama 625 milyon kuruş civarındaydı. Bu ilk bütçeyi müteakip yıllarda bütçe gelir ve giderleri dengeli bir yükseliş göstermiştir¹⁴. Devletin 1849/50 yılı bütçe beklentisi tahsili mümkün olmayan meblağ düşüldüğünde 710 milyon kuruş olarak belirlenmişti¹⁵. 1857/58 mali yılı bütçesi gelir ve giderleri 1 milyar kuruş bandının üzerine çıkmıştır. 1861/62 mali yılı bütçesine baktığımızda gelirlerin 1,2 milyar kuruşun üzerinde, giderlerin ise 1,4 milyar kuruş civarında olduğunu görmekteyiz. 1875/76 mali yılı itibarı ile bütçenin gelirleri 2,4 milyar, giderleri 2,9 milyar kuruş seviyesi civarındaydı¹⁶. 1841/42 bütçesinden itibaren bütçe gelir ve giderleri istikrarlı bir yükseliş trendi göstermiş olmasına rağmen; gelir ve gider arasındaki gelir aleyhine olan açık kapatılamamıştır. 1841/42 yılı bütçesinde gelirler giderlerden 4 milyon kuruş eksiktir. 1846/47 ve 1857/58 mali yılları bütçelerinde gelir gider dengesi sağlanmakla beraber; 1861/62 yılı bütçe açığı 200 milyon ve 1875/76 yılı bütçe açığı artarak 500 milyon kuruş olarak gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, bütçe açıklarının Osmanlı maliyecilerini yeni mali kaynaklar bulmaya sevk ettiğini tahmin etmek mümkündür.

¹⁴ Tefvik Güran, "Osmanlı Kamu Maliyesi 1839-1918", *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler 1*, (haz.) Mehmet Genç ve Erol Özvar, (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2006), s. 70.

¹⁵ Tefvik Güran, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi*, s. 12.

¹⁶ Tefvik Güran, "Osmanlı Kamu Maliyesi 1839-1918", s. 70.

Bütçe açığı münasebetiyle gelir elde etmek için tedavüldeki resmi evrakların dağıtım, satış ve hatta basımı tek elde toplanmıştır. “Taharri-i tezeyüd-i varidat”¹⁷ sonucu olarak 22 Mayıs 1845 tarihinde ilk defa matbu ve damgalı kâğıt yani evrâk-ı sahîha tedavüle konmuştur¹⁸. 1844 yılı sonlarına kadar ne mali hesap defterlerinde evrâk-ı sahîha vergisi kaydına ve ne de hazine idaresi ile alakalı kanunlarda bu evraklara dair herhangi bir maddeye rastlanmamaktadır. 1845 yılı başlarına kadar halk arasında dolaşımda olan tüm senetlerin hangi evraka yazıldığına ne mahkemeler, ne devlet daireleri ne de tüccar ve esnaf karışmazlardı. Fakat 1845 yılında; bazı büyük bürokratlara Fransızca ve elçilik çalışanlarına Türkçe dersler veren İspanya baş-müterciminin oğlu Hoca Telmas tarafından verilen layiha sonucunda evrâk-ı sahîha uygulaması Meclis-i Ziraat’ın tasdiki ve Meclis-i Vâla’nın kabulü ile Osmanlı Devleti’nde başlamıştır¹⁹.

Osmanlı yöneticileri evrâk-ı sahîhanın ihdasını halk nazarında meşrulaştırmak için “kâffe-i ahz u ita ve muamele-i bay u gedanın her bir guna fesattan kurtarılması zımında” demişlerdir²⁰. Yani evrâk-ı sahîha uygulamasının bütün alışveriş ve alım satım gibi işlemlerin her türlü karışıklıktan kurtarılması için yapıldığını iddia etmişlerdir. Dolayısı ile halk arasında kullanılmakta olan her türlü senedin iyi bir şekilde sokulması gerekmektedir demişlerdir. Böylece ilam ve hüccet gibi şer’i senetler hariç alışverişe yahut alım satıma dair bütün senetler ve tedavüldeki evraklar için mahsus olduğu işleme göre damgalı kâğıtlar basılması karara bağlanmıştır. Basılan kâğıtlar İstanbul’da İhtisab Nezareti, taşralarda defterdarlarla mal müdürleri ve istisnai yerlerde ise (Bu yerler Trablus-ı Garb, Sayda, Şam, Haleb, Bağdat, Basra, Diyarbekir, Trabzon, Vidin, Bosna, Pizren, Yanya ve İşkodra eyaletleri idi.) valiler tarafından atanacak memurlar tarafından sattırılacaktı. Bu memurlar uygun dükkânların bu evrakları satmasını ve her mahalde ihtiyaca göre yeterli miktarda damgalı kâğıt bulundurulmasını sağlayacaklardı²¹. Osmanlı yöneticileri tedavüldeki resmi evrakın satışını tekelleştirerek kaynağa dönüştürmek için evrâk-ı sahîha uygulamasını ortaya çıkarmışlardır. Bu uygulamada asıl niyet bütçeye yeni kaynak oluşturmak olmasına rağmen Osmanlı yöneticileri bu nedeni kamuya ilan

¹⁷ Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak’anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, (İstanbul: Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, 1999), c. 6-7-8, s. 1186; Süleyman Sudi ise Ahmed Lûtfî Efendi ile benzer şekilde evrâk-ı sahîhanın ihdas gerekçelerini anlatırken “irad-ı cedid tedarik etmek” şeklinde belirtmiştir. Süleyman Sudi, *Osmanlı Vergi Düzeni, (Defter-i Muktesid)*, (haz.) Mehmet Ali Ünal, (Isparta, 1996), s. 272.

¹⁸ Sudi, s. 268; *İhsaiyat-ı Maliye (Maliye İstatistikleri) (1885-1909)*, (çev. Fehmi Tümer, Ankara: Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayınları, 2000), s. 109.

¹⁹ Sudi, s. 268-269; Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi*, s. 58.

²⁰ Detaylı bilgi için bkz.; Sudi, s. 269-270.

²¹ Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi*, s. 58.

etmemişlerdir. Yani mali nedenlerle ortaya koydukları bir uygulamayı bürokratik gerekçelerle açıklamışlardır²².

Evrâk-ı sahîha nispi ve maktu olarak iki sınıfa ayrılmıştı. Nispi sınıfa ait kâğıtlarda kullanılacağı işlem hacmine göre kıymeti yazılmış olup bu kıymete göre her bir kâğıdın bir satış fiyatı vardı. Maktu evraklarda kıymet yazılmadığından maktu fiyata göre satılıyordu. Nispi tasnife tabi evrak 62 çeşit olup en ucuzu 20 para ve en pahalısı 150 kuruşa satılıyordu²³. Yapılacak parasal işlemin hacmi arttıkça kullanılacak evrakın kıymeti artacağından alınacak rüsum da artmış olacaktı. Bu nedenle bir evrakın asgari kıymeti 100 kuruş iken azami kıymeti 100.000 kuruşa kadar çıkıyordu²⁴. Evrâk-ı sahîhanın iki kısma ayrılması ve işlem hacmine göre kıymetinin yazılmasındaki amaç tedavüldeki her türlü adi evrakın yerini almasını sağlamaktı. Aynı zamanda evrakın işlem hacmine göre kıymetinin olması evrak satışından azami kâr elde etmek içindi.

Evrâk-ı sahîha tedavüldeki bütün adi evrakın yerini alacak şekilde basılmasına rağmen; uygulamaya konulduğu birkaç sene içerisinde en önemli zorluk tedavülü oldu. Nakliye vasıtalarının olmaması ve buna bağlı olarak kasaba ve köylerde yeterli miktarda evrak bulunamamasından dolayı gerektiğinde evrak satışı yapılamıyordu. Evrak satışı kasaba ve köy merkezlerine uzak yerlerde yapıldığından evraka ulaşmak büyük zorluklara neden olmaktaydı. Aynı zamanda çok yüksek meblağlarla iş yapan tüccar vs. 150.000 kuruş -ki bu nispi kıymeti en yüksek basılan evrak kıymetindeki evrakı kullanıyordu. Bu da hazinenin elde edeceği karın sınırlandırılması anlamına geliyordu. Bütün bu gerekçeler dikkate alınarak 10 Mayıs 1853 tarihinde bir kararname yayımlanıp evrâk-ı sahîhanın satışı bir miktar bey'îye karşılığında her tarafta açılan bayilere verildi. Böylece hem evrak satışının tekelleşmesi önlenmek istenmiş hem de nispi değeri en yüksek evrakın değeri 500.000 kuruşa çıkarılarak hazinenin kârını arttırmak amaçlanmıştır²⁵. Evrak dolaşımını arttırmak ve her yerde evrakı ulaşılabilir kılmak için bayilikler verilmiştir. Ayrıca nispi evrak sayısı artırılarak bu artış gelire dönüştürülmek istenmiştir.

1857 yılında evrâk-ı sahîha fiyatları düzenlenerek tekrar neşredilmiştir. Halk arasında ve mahkemelerde kullanılmak üzere evrâk-ı sahîha çeşitleri 100-500

²² Bu durum sadece Osmanlı'ya mahsus değildir. Avrupa'daki Osmanlı elçileri Napolyon Dönemi Fransasını anlatırken her yeni devlet hizmetinin hazineyi daha çok parayla doldurduğunu raporlarında yazmışlardır. Abrürrahim Muhib Efendi elçilik raporunda "Tüm halkın yararınadır deyip çıkardıkları her yeni kuralda, devletlerine bir kâr koparma fırsatını kaçırmadıkları açıktır" diyerek konuyu çok net bir şekilde ifade etmiştir. Stefan Yerasimos, "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine" *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, (ed.) Paul Dumont ve François Geogon, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), s. 5.

²³ Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi*, s. 59.

²⁴ Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi*, s. 60.

²⁵ Detaylı bilgi için bkz. Sudi, s. 273-274; *İhsaiyat-ı Maliye (Maliye İstatistikleri) (1885-1909)*, s. 109-110.

kuruşluk veya 500-1.000 kuruşluk gibi üzerine basılı kıymetlerine göre çeşitlere ayrılıp basılmıştı. En küçük evrak 100-500 kuruş nispi kıymette olup 20 paraya satılıyordu. En büyük evrakın nispi kıymeti ise 450.000-500.000 kuruş olup 500 kuruşa satılmaktaydı. Dolayısı ile her evrak çeşidinin değeri fiyat aralığına göre belirlenmişti. Ayrıca cinsi fiyatlandırılmayan evraklar da bayiler tarafından satılmaktaydı. Mesela; 3 ve 4 kuruşa satılan iki cins senet evrakı vardı. Ayrıca arzuhal kâğıdı 40 para, battal arzuhal kâğıdı 30 paraya satılmaktaydı²⁶.

Kurumsallaşma ve Tasarruf Tedbirleri

Evrâk-ı sahîha uygulamasının kurumsallaşma süreci tedavüldeki resmi evrakların tek elde toplanması ve buna bağlı olarak elde edilecek gelirlerin arttırılması politikasından ibarettir. Dolayısıyla en büyük çaba gelirlerin arttırılması yönünde harcanmıştır. 1845-55 yılları arasında gelir artışının olmaması öncelikli olarak evrakın kullanım alanının dar olmasına bağlanmıştır²⁷. Örneğin, hazinelerden verilmekte olan suretler ve senetler evrâk-ı sahîha üzerine yazılmamaktadır. Hem kayda geçirilme faydası hem de gelir getirmek gibi bir menfaati olacağından artık senetler ve suretler evrâk-ı sahîha üzerine yazılıp kıymetine göre ücret ödenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca bir şahıstan ya da bir tüccardan bir şey alındığı zaman mukavele kâğıtlarının ücretinin öncelikle tüccardan alınacağı konusu Meclis-i Valâ'da görüşülmüş, bu görüşmenin neticesi olarak gerek tüccar ve esnaftan satın alınan eşya ve gerek maaş ve aylık için verilen suretler ve mukavelelerin de evrâk-ı sahîha üzerine yazılması karara bağlanmıştır²⁸. Bunlara ek olarak; taşralardaki bütün ilamların, resmi ve adi senetlerin vs. evrâk-ı sahîhaya yazılması kararlaştırılmıştır²⁹. Hukuki konularda verilen mektuplar ve izinnamelelerde de evrâk-ı sahîha kullanılması istenmiştir³⁰. Bu mektup ve izinnamelelerden 20'şer para her mahallin memuru tarafından tahsil edilecek, kullanılacak evrâk-ı sahîha bu memurlara zimmetlenecekti³¹. Sonuç olarak, 1845-55 yılları arasında evrâk-ı sahîhanın kurumsallaşma sürecinin en belirgin özelliği evrakın kullanım alanını genişletme çabaları olmuştur.

21 Nisan 1853 tarihinde evrâk-ı sahîha uygulamasının kurumsallaşması için bayilerle alakalı düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda, Meclis-i Valâ'da kaleme alınan bir rapor doğrultusunda evrâk-ı sahîhayı taşrada satacak şahıslara verilecek ücretten bahsedilmiştir. Dersaadet'te satılan evrak için % 1 kuruş ücret verilmektedir. Taşradaki her bir yerde Dersaadet'teki kadar evrak piyasaya sürülemeyeceğinden ve 1 kuruş ücret düşük kaldığından

²⁶ BOA. C. ML. 605/24968.

²⁷ BOA. A. MKT. UM. 54/19.

²⁸ BOA. A. MKT. NZD. 54/76.

²⁹ BOA. A. MKT. UM. 54/19.

³⁰ BOA. A. MKT. UM. 117/6.

³¹ BOA. A. MKT. UM. 117/48.

evrakı sahihayı satmak için rağbet olmayacağı düşünölmüştür. Bu nedenle taşrada satış yapan şahısları teşvik etmek için % 2,5 kuruş ücret verilmesi kararlaştırılmıştır³². Evrâk-ı sahîhanın bayileri ve satış fiyatı belirlenmesine rağmen bazı yerlerde kararlaştırılan fiyattan daha pahalıya satılmaktaydı. Fiyatlar düzenlendiği için belirlenen fiyatlara bayilerin uyması ve satılan her evrak için kendilerine kuruş başına bir para verilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat burada şöyle bir istisna vardı ki; bayi olan şahıs maaşlı memur ise herhangi bir para verilmemekteydi³³.

Evrak israfını önlemeye yönelik alınan tasarruf tedbirleri 1853 yılının sonlarında sıkı bir şekilde uygulamaya konulmuştur. Bunun için lüzumundan fazla evrâk-ı sahîha talep edilmemesi, artan evrakın israf edilmemesi taşraya tebliğ edilmiştir³⁴. Her ne kadar artan evrakın israf edilmemesi istenmişse de gereğinden fazla evrâk-ı sahîha talep edildiğinde satılmayan evrak çürümeye yüz tuttuğundan iade edilmekteydi. Bu israf hazinenin zarar etmesine neden olmaktadır³⁵. Bu zararları önlemek için her yerde bir senede ne kadar ve hangi çeşit evrâk-ı sahîha sarf edileceği tahmin edilerek ona göre evrak istenilmesi emredilmiştir. Gereğinden fazla evrak istenilmemesi ve kararnameye uygun olarak evrak kullanılması da bu emre dâhil idi³⁶. Son olarak; her 3 ayda bir evrak sarfiyatının kaydını içeren defterin hazineye takdim edilmesi kararlaştırılmıştır³⁷.

1845 yılında ihdas edilen evrâk-ı sahîha uygulaması için 1845-53 yılları arasında ihtiyaçtan fazla istenen evrakların taşrada ziyan olması önemli bir sorun teşkil etmiştir. 1853-62 yılları arasında ise taşrada yeterli miktarda evrak bulundurulmaması önemli bir sorun halini almıştır. Örneğin; Gelibolu sancağının mal sandıklarında evrâk-ı sahîha kalmadığından işlemler adi kâğıtlarla yapılmaktaydı. Her sancak ve kazada yeterli miktarda evrâk-ı sahîha bulundurulması gerektiğinden evrâk-ı sahîha gönderilmesi istenmiştir³⁸. Başka yerlerde de evrâk-ı sahîha bulunmadığından işlemlerin adi evrak ile yürütüldüğü yapılan tahkikat neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu durum evrâk-ı sahîhanın hazineden vaktinde istenilmemesinden kaynaklanmaktaydı. Hâlbuki evrâk-ı sahîha yalnızca umumi işlemlerin muhafazası için icat edilmiş ve bunun için düzenleme bile yapılmıştır. Bu nedenle her yerde ihtiyaç kadar evrâk-ı sahîha bulundurulması ve adi kâğıt ile yapılan işlemlerin dikkate alınmaması esastı. Kışın evrak temini zor olacağından yaz mevsiminde her yerin ihtiyacı olan evrâk-ı sahîhayı temin etmesi gerekmektedir³⁹.

³² BOA. A. AMD. 44/16.

³³ BOA. C. ML. 605/24968.

³⁴ BOA. A. MKT. UM. 113/37.

³⁵ BOA. A. MKT. UM. 114/78/1.

³⁶ BOA. A. MKT. UM. 113/15.

³⁷ BOA. A. MKT. UM. 114/78/1.

³⁸ BOA. A. MKT. NZD. 419/95.

³⁹ BOA. A. MKT. MHM. 281/72.

Evrak alımı ve basımı da 1853 yılında tasarruf tedbiri uygulanacak alanlar olarak ön plana çıkmıştır. Evrâk-ı sahîhanın toptan ihalesinde hazinenin menfaati olacağından bu durumun gereğinin yerine getirilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda Dersaadet'te kullanılan evrâk-ı sahîhanın hazine tarafından müzayedesini için yapılacak ihalenin hazinenin kârına olup olmadığına bakılmaktaydı⁴⁰. Ayrıca; kullanılmakta olan evrâk-ı sahîhanın yazı ile yazılmaya elverişli olmadığı tespit edilip, İzmir fabrikasında işlenmiş olan her topu 45 kuruşa fiyat ile Takvimhane-i Âmir'e de evrâk-ı sahîha basılmıştır. Mevcut olan kâğıdın her topuna 6 kuruştan ücret verilerek mühürlenmekteydi. Fakat hazineye zarar vermemek için bütün evrakın tek seferde alınacak kâğıttan basılması kararlaştırılmıştır⁴¹. Evrak basımında bile tasarruf tedbirleri uygulanırken bazı kalpazanlar bastıkları sahte evrakları piyasaya sürmeye çalışmaktaydılar. Örneğin; 1850 yılının sonlarında Dersaadet'te yakalanan kalpazanların bastıkları evrâk-ı sahîhaları tedavüle sokmak istedikleri anlaşılmıştı. Bu konuya dikkat edilmesi ve tedavülde sahte evrak varsa toplatılması emredilmiştir⁴².

Kurumsallaşma Süreci Gelirleri ve İlk Nizamnâme

Evrâk-ı sahîhanın ilk teşekkülünden itibaren edinilen tecrübeler ilk nizamnâmenin neşrine zemin hazırlayacaktı. Edinilen bütün tecrübeler elde edilen gelirlerin bütçeye katkısı üzerinden değerlendirmeye tabi kılınacaktı.

Tablo 1: 1846 Senesi Evrâk-ı Sahîha Satışı⁴³

Ay	Evrak	Fiyat
Mart	200	1.369
Nisan	201	1.371
Mayıs	42	158
Haziran	0	0
Temmuz	0	0
Ağustos	299	1.148
Eylül	0	0
Teşrin-i Evvel	2	145
Teşrin-i Sani	0	0
Kanun-ı Evvel	0	0
Kanun-ı Sani	0	0

⁴⁰ BOA. A. MKT. NZD. 79/43.

⁴¹ BOA. A. AMD. 42/22.

⁴² BOA. A. MKT. UM. 60/22.

⁴³ BOA. ML. VRD. d. 1323.

Evrâk-ı Sahîha İdaresi: Osmanlı İmparatorluğu'nda Resmi Evrakların Tekelleşmesi

Şubat	45	581
TOPLAM	789	4.772

Tablo 1 incelendiğinde evrâk-ı sahîha satışının oldukça düşük olduğu gözükmektedir. Bunun nedeni evrâk-ı sahîhanın yeni ihdas edilmesi hasebiyle kurumsallaşamamasıdır.

Tablo 2: Bazı Sancak ve Eyaletlere Ait Evrâk-ı Sahîha ve Şer'i Senetlerin Gelirleri⁴⁴

Yer	1845	1846	1847	1848	1849	1850	Toplam
Edirne Sancağı	0	57.150	51.683	11.605	45.268	34.505	200.211
Tekfurdağı(?) Sancağı	10.069	16.015	13.641	11.961	15.100	15.136	81.922
Gelibolu Sancağı	0	27.308	23.600	26.208	10.422	1.114	88.652
Selanik Sancağı	0	12.017	602	55.931	138.042	88.919	295.511
Siroz Sancağı	0	31.123	33.609	31.153	29.139	36.360	161.384
Drama Sancağı	0	11.811	11.369	15.734	12.515	16.651	68.080
Niş Sancağı	0	20.002	20.973	19.262	27.975	48.206	136.418
Sofya Sancağı	0	12.226	12.171	7.231	7.080	10.687	49.395
Mako Sancağı	0	8.383	11.641	8.693	13.810	11.239	53.766
Köstendil Sancağı	0	12.095	5.572	4.202	10.738	9.352	41.959
Üsküp Sancağı	0	24.779	35.111	30.347	31.054	31.651	152.942
Prizren Sancağı	0	6.096	0	0	0	0	6.096
Priştine Sancağı	0	485	0	0	0	2.643	3.128
Filibe Sancağı	0	51.601	52.852	34.752	61.601	16.551	217.357
Kaza-i Erbaa Kaymakamlığı	0	3.199	0	0	0	0	3.199
Silistre Sancağı	0	27.033	21.442	22.349	22.173	23.267	116.264
Varna Muhassıllığı	0	34.979	32.241	30.742	21.679	32.233	151.874
(...?) Sancağı	0	20.908	31.045	19.887	23.370	9.325	104.535
Tırnova Sancağı	0	17.142	31.032	5.368	13.464	23.957	90.963
İslimye Sancağı	0	3.968	7.064	2.259	13.210	11.280	37.781

⁴⁴ BOA. KK.d. 6252.

Manastır Sancağı	17.227	57.201	41.238	36.372	24.153	52.370	228.561
Kesriye Sancağı	0	17.868	15.501	5.581	9.570	11.391	59.911
Ohri Sancağı	0	10.526	21.047	15.356	8.702	6.707	62.338
İskenderiye Sancağı	0	5.185	10.081	9.951	17.716	6.508	49.441
Tırhala Sancağı	0	63.775	57.995	61.642	61.186	66.997	311.595
Yanya Sancağı	0	40.260	36.290	45.300	41.274	21.521	184.645
Berat Sancağı	0	0	0	8.786	4.336	0	13.122
Ergiri Sancağı	0	3.073	5.764	6.886	5.606	9.693	31.022
Narda Sancağı	0	0	0	0	664	0	664
Taşyos(?) Ceziresi	0	4.534	4.514	5.691	8.723	6.044	29.506
Kıbrıs Ceziresi	2.500	13.644	5.964	8.821	1.739	12.212	44.887
İstanköy Ceziresi	0	3.402	3.117	3.466	6.616	3.646	20.247
Midilli Ceziresi	0	17.247	21.623	25.248	19.373	11.704	95.195
Sakız Ceziresi	0	12.171	15.701	9.785	6.913	7.514	52.084
Limni(?)	0	2.755	1.531	5.507	5.789	8.190	23.772
Bozcaada	0	1.441	1.545	1.457	2.004	1.337	7.784
Bosna Eyaleti	0	5.044	0	0	16.706	0	21.750
Hersek Sancağı	646	0	0	0	0	0	646
Belgrad Muhassıllığı	2.117	0	3.843	3.603	0	4.896	14.459
TOPLAM⁴⁵	30.059	642.802	635.438	582.315	735.971	641.594	3.268.179

Tablo 2 evrâk-ı sahîhanın ilk teşekkül ettiği 1845 yılından 1850 yılına kadar olan 6 yıllık evrâk-ı sahîha ve şer'î senetlerin gelirlerini göstermektedir. Bu tablo evrâk-ı sahîha ile şer'î senetlerin gelirlerini birlikte verdiği için salt evrâk-ı sahîha gelirlerini tespit etmeye elverişli değildir. Fakat sahih evraklar ve şer'î senetler bir arada düşünüldüğünde çok önemli veriler içermektedir. Dolayısıyla Tablo 2'ye bakıldığında 6 yıllık toplam evrâk-ı sahîha ve şer'î senet gelirinin en düşüğünün Hersek'e ait olduğu göze çarpmaktadır. En yüksek 6 yıllık gelir ise Tırhala sancağına aittir. Evrâk-ı sahîhanın ilk ihdas edildiği yıl olan 1845 senesi gelirlerin en düşük olduğu yıldır. Bunun en büyük nedeni evrâk-ı sahîha tekelinin tam olarak kurumsallaşamaması dolayısıyla evrak arzının yeterli olmamasındandır.

⁴⁵ Asıl belgede sancak ve eyaletlere ait yıllık gelirlerin toplamında bazı matematiksel hatalar yapılmıştır. Belge içerisindeki rakamlar hatalar göz ardı edilerek orjinaline sadık kalınarak verilmiştir.

Yıllara göre gelirleri dikkate aldığımızda en yüksek gelir 1849 yılına aittir. 6 yıllık toplam evrâk-ı sahîha ve şer'î senet geliri 3.250.000 kuruşun üzerine çıkmıştır. Son olarak, 1846 yılı için Tablo 1'deki evrâk-ı sahîha hasılatı Tablo 2'deki evrâk-ı sahîha ve şer'î senetlerin toplam hasılatından çıkarıldığında şer'î senetlerin Tablo 2'ye yansıyan gelirlerde ciddi bir oran teşkil ettiği fikrini uyandırmaktadır.

Tablo 3: 1849 Senesi Anadolu Ve Rumeli Evrâk-ı Sahîha Hasılatı⁴⁶

EYALET/SANCAK	MİKTAR
Edirne	61.601
Cezayir	45.785
Silistre	44.552
Selanik	172.713
Rumeli	39.476
Üsküp	31.054
Niş	60.322
Tırhala Sancağı	61.186
Yanya	52.835
Filibe Sancağı	41.400
Vidin	39.833
Kürdistan	36.865
Aydın	90.698
Trablusgarp	30.150
Sivas	102.610
Haleb	22.330
Hüdavendigâr	169.021
Adana	14.272
Konya	37.913
Kastamonu	63.432
Erzurum	18.046
Trabzon	45.409

46 BOA. C. ML. 206/8443.

Şam	37.345
Cidde	24.848
Sayda	22.897
Harput	15.176
Girit	86.801
Erdek Muhassıllığı	10.619
Ayvalık Kaymakamlığı	10.439
Bağdat	0
Hakkâri	0
Biga Sancağı	13.542
TOPLAM	1.503.170

Tablo 3 Anadolu ve Rumeli'deki 1849 yılı evrâk-ı sahîha hasılatını göstermektedir. Tabloya bakıldığında en yüksek gelirin Selanik'e ait olduğu görülmektedir. En düşük gelirin ise Ayvalık kaymakamlığına ait olduğu anlaşılmaktadır. Bağdat ve Hakkâri de ise evrâk-ı sahîha gelirinin hiç olmadığı göze çarpmaktadır. Gelirin yüksek olduğu yerler evrak dolaşımının hem yüksek olduğunu hem de kurumsallaşmanın geliri düşük olan yerlere göre nispeten tamamlandığını göstermektedir. Son olarak, Tablo 3 Anadolu ve Rumeli'deki toplam evrâk-ı sahîha gelirinin 1.500.000 seviyesinin üzerinde olduğunu göstermektedir.

Evrâk-ı sahîhadan elde edilen gelirler Osmanlı maliyecilerini tatmin etmemiştir. Bu nedenle 9 Ocak 1861 tarihinde tedavüldeki evrâk-ı sahîhaya rağbetin yükseltilmesi ve evrâk-ı sahîha gelirlerinin arttırılması konusu etraflıca incelenmiştir. Bu konuda kaleme alınan mazbata ve nizamnâme Meclis-i Hass-ı Vükela'da okunmuş ve gelen evrak numuneleri incelenmiştir. Evrâk-ı sahîhanın hem Dersaadet'in çeşitli yerlerinde hem de taşrada kasabalara varıncaya kadar farklı yerlerde satılması kararlaştırılmıştır. Bu evrakın nerelerde satılacağını Ceride-i Havadis ve İstanbul gazeteleri vasıtasıyla ilan edilmesi istenmiştir⁴⁷. Fakat 1861 yılına gelindiğinde evrâk-ı sahîhanın kullanımının yaygınlaştırılması hala tam olarak gerçekleştirilememiştir. Bu sorunu kısmen de olsa çözmek için evrâk-ı sahîhanın Dersaadet ve Bilad-ı Selase'de 25 yerde hususi vasıtalarla

⁴⁷ BOA. A. MKT. MHM. 205/21.

sattırılması kararlaştırılmıştır. Benzer şekilde memalik-i mahrusede de yaygınlaştırılması karara bağlanmıştır. Bunda asıl amacın insanların işlemlerini kolaylaştırmak ve düzenin korunmasını sağlamak olduğu ileri sürülmüştür. Dolayısı ile hiçbir daire ya da mahkemenin adi kâğıt ile istida vs. kabul etmemesi gerektiği belirtilmiş, adi kâğıda yazılmış istida vs. kabul edenler artık sorumlu hale getirilmiştir⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nde tedavülde olan resmi evrakın büyük çoğunluğunun basım, yayım ve satısını tek elde toplamak için 2 Ekim 1861 tarihinde ilk evrâk-ı sahîha nizamnâmesi yayımlanmıştır. Bu nizamnâmenin gereklerini yerine getirmek üzere hazinede bir Evrâk-ı Sahîha Müdüriyeti kurulmuştur. Evrâk-ı sahîha tekeli bu müdüriyet tarafından yönetilecekti. Bu nizamnâmenin önemli maddeleri özetle şöyledir.

1. Borçlanma, alım satım işlemlerine vs. her türlü alınıp verilen her türlü borç, makbuz ve poliçe senetleri,
2. Hazineye, vezne ve mal sandıklarıyla bütün hükümet ve mal memurlarına verilecek taahhüt ve makbuz senetleri,
3. Bütün şer'î senetler,
4. Ticaret ve memleket meclisleri gibi yerler tarafından kişiler arasındaki davalara dair ilam ve mazbatalar evrâk-ı sahîha ile işlem görecektir.
5. Nispi tasnife ait 75 çeşit evrâk-ı sahîha düzenlenmiştir.
6. Maktu tasnife ait 12 çeşit evrâk-ı sahîha düzenlenmiştir.
7. Şirketler ticari evrakları doldurmadan önce veya doldurmuşlarsa vadesi dolmadan önce evrakın içeriğindeki meblağa göre damga idaresinde damgalattırabilirler.
8. Nizamnâmenin tayin ettiği şekilde işlemlerini evrâk-ı sahîha ile yapmayanlardan nakdi para cezası alınacaktır⁴⁹.

1861 tarihli bu nizamnâme bütün ticari, hukuki ve siyasi işlemlerde kullanılacak resmi evrakın basım, yayım ve satım işlemlerinin devlet tekeline alınması anlamına gelmekteydi. Böylece hem tüccar hem mahkemeye yolu düşen köylü hem de devlet dairesinde bir işini hal ettirmek için arzuhal verecek herhangi birisi evrâk-ı sahîha satın almak zorunda idi. Aksi takdirde hiçbir kurum adi kâğıt ile yazılmış bir evraki kabul etmeyecekti. Üstelik adi kâğıt ile işlem yapmak ceza-i müeyyideye tabi kılınmıştı.

Evrâk-ı sahîhanın idaresi için de şu maddeler belirlenmişti:

- 1) Evrâk-ı sahîha ile ilgili tüm işlemler Maliye Nezareti'nin sorumluluğunda olacaktır. Ayrıca evrâk-ı sahîha ile ilgili her türlü

⁴⁸ BOA. A. MKT. NZD. 407/1; A. DVN. 177/84.

⁴⁹ Sayın, s. 599-600. Ayrıca Evrâk-ı Sahîha Nizamnâmesi'nin orijinali için bakınız: BOA. A. DVN. MKL. 87/18.

- konudan sorumlu bu nezaret nezdinde görevli bir evrâk-ı sahîha müdürü olacaktır.
- 2) Evrâk-ı sahîhanın usulüne uygun basılması ve damgalanması yine bu müdürün görevlerinden olacaktır. Ayrıca bu evrakın hem Dersaadet'te sarfı ve taşradaki yerlere vaktinde gönderilmesi ve ulaştırılması da müdürün görevleri arasındadır.
  - 3) Evrâk-ı sahîha çeşitli ve farklı sınıfları ayrıldığından buna göre kâğıt satın alınması Evrâk-ı Sahîha Müdürlüğü'nce gerçekleştirilecektir.
  - 4) Evrâk-ı sahîha ile ilgili bütün işlemlerin kayıt altına alınması ve sarfiyat ve hâsılatın zaptı için Evrâk-ı Sahîha Müdürlüğü maiyetinde bir muhasebe kalemi teşkil edilecektir.
  - 5) Arzuhal, tahrir ve tezkerelerden başka her türlü evrâk-ı sahîha Tuğra-i Hümayun ile damgalı olacaktır. Arzuhal, tahrir ve tezkereler de kendilerine mahsus damga ile damgalanacaklardır. Son olarak evrâk-ı sahîha nezaret damgası ile damgalanacaktır.
  - 6) Nezaret damgaları Evrâk-ı Sahîha Müdürlüğü sorumluluğunda olacaktır⁵⁰.
  - 7) Nezaret damgasından sonra damgalanan evrakın adedi, cinsi ve kıymeti hususi bir deftere kaydedilip her ay Maliye Nezareti'ne takdim edilecektir⁵¹.
  - 8) Evrâk-ı sahîhanın satışı taşrada kasabalara kadar uzatılacaktır.
  - 9) Evrâk-ı sahîhadan elde edilecek gelir satış ücreti düşülüp hiçbir gelire karıştırılmadan nakdi olarak sarfiyat cetveliyle idareye gönderilecektir⁵².
  - 10) Her yerde gerektiği kadar evrak bulunmasına itina gösterilecektir.
  - 11) Taşrada sarf olunacak evrak bitmeden önce bildirilecektir⁵³.

Evrâk-ı sahîhanın idaresi çok sıkı kurallara bağlanmış, her bir evrakın satışı ciddi bir şekilde takip edilmek istenmiştir. Bu durum 1845 yılında başlayan resmi evrakların tekelleşme sürecini en üst seviyeye ulaştırmıştır. Böylece tedavülde olan resmi evraklardan büyük gelirler elde etmek amaçlanmıştır. Fakat istenilen amaca nizamnâmenin çıkarılmasından sonra sadece müteakip ilk yılda ulaşılmış, 1861 yılında çıkarılan bu ilk nizamnâmeden sonra evrâk-ı sahîha gelirleri büyük bir artış göstermiş, 1861 yılından önce toplam vergi gelirleri içinde evrâk-ı sahîha gelirleri % 0,2'yi bile bulmazken nizamnâmeden hemen sonra 1862/1863 yıllarında % 1,5'u aşmıştır. Fakat sonraki yıllarda evrâk-ı sahîha gelirleri azalmış, 1871/1872 yıllarından sonra tekrar bir artış göstermiş ve en nihayetinde 1875 yılında ikinci nizamnâmenin çıkmasından sonra % 2,5'a yaklaşan oranıyla en yükseğe ulaşmış ve sonra tekrar düşüşe geçmiştir⁵⁴.

⁵⁰ BOA. A. DVN. MKL. 87/18 lef 1.

⁵¹ BOA. A. DVN. MKL. 87/18 lef 2.

⁵² BOA. A. DVN. MKL. 87/18 lef 4.

⁵³ BOA. A. DVN. MKL. 87/18 lef 5.

⁵⁴ Şener, *Sona Doğru Osmanlı*, s. 130-131.

Evrâk-ı Sahîha Nizamnâmesi detaylı bir şekilde tedavüldeki evrakları düzenlemesine rağmen Osmanlı vatandaşı olmayanlarla alakalı problemler yaşanmaya başlanmıştır. Mesela; Rusya Devleti tebaasından Lib Blank isimli tüccar İslam Arif ve ortakları hakkında emniyeti ihlal davası ile ibraz ettiği mukavele senedi adi kâğıt üzerine yazılmıştı. Damgasız kâğıt üzerine yazılmış olan senetler vs. meclislere ve mahkemeye ibraz edildiği zaman nakit olarak cezası tahsil edilmedikçe davaya bakılmayacağı Evrâk-ı Sahîha Nizamnâmesi'nin 18. maddesinde belirtilmişti. Nizamnâme gereğince bahse konu mukavele senedinden nakit cezanın alınması Osmanlı makamlarınca kararlaştırılmıştı. Fakat mukavele senedinin yabancı bir devlette düzenlenmiş olması nedeniyle hem Rus tüccar hem de Rusya elçiliği kesilen cezaya muhalefet etmişlerdi. Bu durum mahkemenin ertelenmesine sebep olmuştu. Bu nedenle Temyiz Mahkemesi'nin Mûhakemât-ı Cezaiye Dairesi Evrâk-ı Sahîha Nizamnâmesi'nin 18. maddesinin tadil edilmesi için Şûra-yı Devlet'e bir müzekkere vermiştir. Böylece cünha ve cinayet mahkemelerine ibraz edilen senetlerin Devlet-i Aliye sınırları içinde düzenlenmiş olanlarına nakdi ceza uygulanması istenmiştir⁵⁵. Ceza Dairesi'nin müzekkeresi Şûra-yı Devlet'in Tanzimat Dairesi'nde okunmuştur. Sonuç olarak; yabancı ülkelerde düzenlenip icrası o ülkelere ait olan evraklardan herhangi bir ceza alınmaması ve yabancı ülkelerde düzenlenip Osmanlı sınırlarında işlem gören mukavele, senet vs. ise nizamnâmeye tabi olmaları 18 Mart 1873 tarihinde karara bağlanmıştır⁵⁶.

Yürürlüğe konan nizamnâmeye ve alınan sıkı tedbirlere rağmen evrâk-ı sahîhanın tedavüldeki evraklara uygulanmasında sıkıntılar baş göstermekteydi. 1862 yılında usulsüz bir şekilde damgasız kâğıtlara yazılmış olan senetler vs. devlet kurumlarına geldiği zaman işlem yapılmadan önce bu belgeler evrâk-ı sahîhaya yazılacak cinsten ise değerinin % 3'ü oranında nakdi ceza kesilmesi emredilmiştir. Aksi durumda işlem yapılmaması istenmiştir⁵⁷. Ayrıca 1875'te Dersaadet ve taşralarda ruhsatsız olarak evrâk-ı sahîha satanlardan, kararlaştırılan fiyattan fazlasına bu evrakları satmaya teşebbüs eden kimselerden 3'er adet 100'lük Osmanlı altını ceza kesilmesi kararlaştırılmıştır. Bu fiilleri devam edenlerin cezasının iki katına çıkarılması istenmiştir⁵⁸.

⁵⁵ BOA. A. MKT. MHM. 452/93.

⁵⁶ BOA. A. MKT. MHM. 452/93.

⁵⁷ BOA. İ. MVL. 486/22004.

⁵⁸ BOA. İ. ŞD. 121/7227. Evrâk-ı sahîha ile ilgili başka suiistimallerde olmaktadır. Mesela; Kapı Çukadarı Hafız Hüseyin atik evrâk-ı sahîhanın battal yani hükümsüz olanları ile hazineden bazı eyaletler adına evrâk-ı sahîha almıştır. Hafız Hüseyin'e bu nedenle 5 sene kalebentlik cezası verilerek Kütahya'ya sürülmüştür. Bakınız: BOA. MVL. 525/136. Ayrıca Bir evrâk-ı sahîha bayiinde sahte evrak tanzim edildiğinden sorumlu olan şahıs 5 sene küreğe mahkûm edilmiştir. Bakınız: BOA. MVL. 1076/73.

Mali Beklentilerin Gerçekleşmemesi

1864 yılına gelindiğinde evrâk-ı sahîha tekeline umut edilen gelirler elde edilememiştir. Bu tekelin ıslahı ve gelirlerin arttırılması önemli problem olarak ortadaydı. Bu durumu Bihke kaymakamın o tarihte Dersaadet'e bir rapor sunmasından da anlıyoruz. Bihke kaymakamı evrâk-ı sahîhanın iyi bir şekilde idare edilmesi, gelirlerinin arttırılması ve nakil masrafları ile ilgili raporunu 5 Haziran 1864 tarihinde Maliye Nezareti'ne sunmuştur. Kaymakamın evrâk-ı sahîha düzeninin tadil ve ıslahı ile alakalı şahsi fikri; güçlü bir dairenin kurulması ve kendisinin de Dersaadet'e çağrılarak bu dairede bulunmasından ibarettir. Fakat kaymakam tadil ve ıslahın nasıl hayata geçirileceğinden bahsetmemiştir⁵⁹. Bu belirsizlik ile evrâk-ı sahîha düzeninin ıslah ve tadil edilemeyeceği kaymakama verilen cevapta belirtilmiştir⁶⁰. Kaymakam raporunda 1863/64 yılı bütçesindeki evrâk-ı sahîha gelirlerinin 1862/63 senesi bütçesine göre 1/3 oranında düşüş gösterdiğini belirtmiştir. Bu düşüşü önlemek ve gelirleri arttırmak için bahsi geçen fikrini ortaya atmıştır⁶¹. Kaymakamın gelir düşüşünü önlemenin yolu olarak güçlü bir merkezi idare kurulmasını önerdiği anlaşılıyor.

Osmanlı mali bürokrasisinin evrâk-ı sahîha tekeline beklenen satışların yapıp yapılmadığını anlamak için kâğıt stoklarını sayıma tabi tuttukları ve yıllık evrak sarfiyatını hesaplamaya çalıştıkları görülmektedir. Yapılan sayıma göre; 1861 senesi Mart ayı başında mevcut olan evrâk-ı sahîha 63.527 adet olup 214.721 kuruş değerindedir. Mart ayından Haziran'a kadar ki 4 aylık 4.408 adet 6.609 kuruşluk evrak-sahîha sarfiyatı düşüldüğünde 208.364 kuruş değerinde 59.204 adet evrak hazineye devredilmiştir⁶². Hazineye büyük miktarda evrak iadesinin olması satışların beklentileri karşılamadığını göstermektedir. Evrâk-ı sahîhanın ilk teşkilinden 1869 senesi Şubat'ına kadar geçen sürede evrâk-ı sahîha basılmak üzere satın alınan kâğıdın ne suretle sarf edildiği de anlaşılacak istenmiştir. Bu zaman zarfında hazine tarafından alınan kâğıdın miktarı 27.267 top 127 tabakaya ulaşmıştır. Bunun 426 tabakası Kesercioğlu Agob'a zimmetlenmiştir. Geriye kalan 26.841 top 127 tabaka kâğıdın 20.891 top 173 tabakasına evrâk-ı sahîha çeşitleri basılmıştır. 1.221 top 239 tabakası ise hazine kalemlerince kullanılmıştır. 3.796 top ise yangında telef olmuştur. Geriye kalan 932 top 155 tabakalık kâğıt ise 1869 yılına devretmiştir⁶³. Piyasaya sürülen evrakın satılmayıp tekrar hazineye iade edilmesi satış ve gelirlerin beklentilerin altında kaldığına işarettir.

Mali bürokrasi 1864 yılında İstanbul dışındaki yerlere yapılan evrak sevkiyatındaki aksaklıkları da gelir beklentisinin gerçekleşmemesine neden

⁵⁹ BOA. A. MKT. MHM. 305/4 lef 1.

⁶⁰ BOA. A. MKT. MHM. 305/4 lef 4.

⁶¹ BOA. A. MKT. MHM. 305/4 lef 2.

⁶² BOA. ML. VRD. d. 3450.

⁶³ BOA. ŞD. 255/29.

olan önemli faktörlerden biri olarak değerlendirmiştir. Örneğin, taşralara gönderilen evrâk-ı sahîha ve tezkerelerin her dengi 15 kuruşa bağlanmaktaydı. Fakat yolda denkler bozulduğundan birçok evrak telef olmaktadır. Ayrıca denklelerin üzerlerine örtmek için alınan malzemelerin de 1 kuruş maliyeti vardı. Böylece her denginin maliyeti 16 kuruşa çıkmakta idi⁶⁴. Yolda fazla miktarda evrakın telef olmasına ek olarak her çeşit belgeyi her yerde bulmak da mümkün olmuyordu. Ayrıca gelirlerin büyük kısmı nakliye masraflarına gitmekteydi⁶⁵. Sonuç olarak, tedavüldeki resmi evrakın basım, dağıtım ve satım hakları tek elde toplanmasına rağmen evrak arzı taşrada talebi karşılayamamıştır. Talebi karşılamaya yönelik çabalar da nakliye imkânlarının kısıtlı olması hasebiyle yüksek maliyet problemini doğurmuştur.

Beklenen gelir elde edilemeyince 1866 yılında Evrâk-ı Sahîha İdaresi'nin hazine tarafından ıslah edilmesi hakkında bir mazbatada hazırlanmıştır. Buna göre Evrâk-ı Sahîha İdaresi eyaletlere gönderilecek evrakların sayımını kapıçukadarları⁶⁶ hazır oldukları halde yapmaktaydı. Sayılan evrak denk ve bent edilip kapı çukadarlarından geçici senet alınırdı. Sonra bu evraklar kapı çukadarlarına verilmek kaydıyla vali, mutasarrıf ve kaymakamlara zimmetlenirdi ve mahallerine gönderilirdi. Fakat bazen bu evraklarda eksikler olmaktadır. Bu durumda kusurlu taraf tespit edilemediği için eksik evrakın ücreti hazine tarafından karşılanmaktaydı. Bu iş çözülemediği için ambarlardaki kâğıtların sayılıp devri yapılarak tekrar ambarlara konulması kararlaştırılmıştır. Böylece aylık evrak sarfiyatı tahmin edilip bu miktar ambardan çıkarılıp her şeyin bir deftere kaydedilmesi karara bağlanmıştır⁶⁷. Evrâk-ı sahîhanın ilk ihdasının üzerinden 20 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen piyasaya arz edilen evrak sayısının hesabı bile tam olarak yapılamamaktaydı. Evrak tekeli yönetmekte başarısız olan –ki bunun en önemli göstergelerinden birisi maliyeti yükselten evrak kayıplarıdır- Evrâk-ı Sahîha İdaresi, gelirlerin beklentilerin altında gerçekleşmesine de engel olamamıştır.

Evrâk-ı Sahîhadan Damga Puluna

Evrâk-ı sahîhadan beklenen gelirlerin elde edilememesi Osmanlı mali bürokrasisini yeni çözümler üretmeye sevk etmişti. Bu nedenle maliyeti düşük ve her tarafa nakledilmesi kolay olması bakımından pulların evrâk-ı sahîhanın yerini alması daha 1864 yılı başında düşünölmeye başlanmıştı⁶⁸. Evrâk-ı sahîha yerine kullanılması tasavvur edilen pulların matbaada

⁶⁴ BOA. MVL. 857/101.

⁶⁵ BOA. İ. MMS. 27/1193 lef 3.

⁶⁶ Ayak işlerinde, özellikle posta hizmetinde çalıştırılan şahıslara denirdi. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı, 1983), c. II, s. 171.

⁶⁷ BOA. MVL. 1035/28.

⁶⁸ BOA. İ. MMS. 27/1193 lef 3.

düzenlenmesi için Teşrifat-ı Hümayun Odası halifelerinden Vahdeti Efendi de aynı yıl Paris'e gönderilmiştir⁶⁹. Osmanlı maliyecileri evrâk-ı sahîha tekeline 1873 yılında şöyle değerlendirmişlerdi: Evrâk-ı sahîha uygulamaya konduğu zamandan beridir hazine gelirleri içerisinde en az yekûnu tutmaktadır. 1861 tarihinde yayımlanan nizamnâmenin içeriği de evrâk-ı sahîha gelirlerinin artışına etki etmemiştir. Bunun nedeni de evrâk-ı sahîhanın mevcut işlemlerin sadece bir kısmına özel kılınmasıdır. Mesela; en fazla gelir elde edilebilecek sarraflık ve ticaret ile ilgili işlemler evrâk-ı sahîha kullanımının dışında bırakılmıştır. Hâlbuki diğer devletler bu evrâk-ı sahîha benzeri uygulamalardan büyük gelirler elde etmektedirler. Bugünden itibaren evrâk-ı sahîha uygulamasını diğer devletler gibi düzenlersek benzer büyük gelirler elde edilebilir. Bu düşünce ile mevcut nizamnâme ıslah edilip genişletilmelidir⁷⁰. Bu değerlendirmelere mebnî olarak 2 Aralık 1873 tarihinde Resm-i Damga Nizamnâmesi yayımlanmıştır⁷¹. Önceki Evrâk-ı Sahîha Nizamnâmesi gibi bu nizamnâme de damga resmini nispi ve maktu olarak ikiye ayırmaktaydı. Nizamnâme damga resminin ödenmesi için 3 yol belirlemiştir:

- 1) Damgalı kâğıt yani evrâk-ı sahîha kullanmak şeklinde ödeme,
- 2) Damga resmi ödenerek kullanılacak evrakın damgalanması şeklinde ödeme,
- 3) Evrakın üzerine damga pulu yapıştırılması suretiyle damga resmini ödemedir⁷².

Böylece Evrâk-ı Sahîha Nizamnâmesi ıslah edilerek damga puluna geçilmiş, bu konudaki bütün işlemler ve idare Rüsumat Emanetine devredilmiş ve aynı yıl Evrâk-ı Sahîha Müdürlüğü'ne Meclis-i Rüsumat azalarından olan Mihail Efendi getirilmiştir⁷³. Böylece evrâk-ı sahîha ve tezkireler 1874 Mart'ından itibaren Rüsumat İdaresi'ne bırakılmıştır⁷⁴. Fakat yeni yayımlanan nizamnâmenin gereği olarak yenilenen evraklar ve pullar 1873 yılında hazırlanamadığından uygulama 1874 mali yılı başına ertelenmiştir. Evrâk-ı atıka kullanımdan düşürüldüğünden yerini alacak olan evrak-ı cedide ile değişiminin nasıl olacağını ve pulların nasıl kullanılacağını açıklayan İlan-ı Resmi 18 Mart 1875 tarihinde yayımlanmıştır⁷⁵.

Damga Resmi Nizamnâmesi de evrâk-ı sahîha gelirlerindeki düşüşü önleyememiştir. Örneğin; evrâk-ı sahîha gelirleri 1874/75 senesinde 60.000 kese yani 300.000 lira iken 1877/78 mali yılında 48.000 keseye yani 240.000 liraya ve 1880/81 senesinde 140.000 liraya kadar gerilemiştir. Evrâk-ı

⁶⁹ BOA. İ. MMS. 27/1193 lef 1.

⁷⁰ BOA. İ. HR. 261/15617.

⁷¹ Sayın, s. 601. Ayrıca bkz. *Düstur*, Matbaa-i Amire, c. III, s. 302-318; Bu nizamnâmenin orijinali için bakınız: BOA. İ. HR. 261/15617 lef 1-4.

⁷² *İhsaiyat-ı Maliye (Maliye İstatistikleri) (1885-1909)*, s. 111. BOA. HR 261/15617 lef 1-4.

⁷³ BOA. İ. DH. 676/47133.

⁷⁴ BOA. YB. 04. 8/66.

⁷⁵ Sayın, s. 601.

sahîhanın bu gerilemesini müteakip Rûsum-ı Sitte ve Duyûn-i Umûmiye idareleri kurulunca damga resmi buraya devredilmiştir. Bu durumda Evrâk-ı Sahîha Nizamnâmesi'nin tekrar değiştirilmesi gerekmiştir. Böylece 17 Aralık 1882 tarihinde yeni bir nizamnâme neşredilmiş ve renkli pullar evrâk-ı sahîhanın yerine düzenlenmiştir⁷⁶.

Evrâk-ı sahîhadan renkli pullara geçilmesine rağmen tedavüldeki evrakın tamamen kullanımını sonlandırmak mali bürokrasinin birkaç senesini almıştır. Örneğin; 1882/83 mali yılının başı itibarıyla yayımlanan Damga Kanunu'nun 37. maddesine atıf yapılarak 1883 senesinden sonra evrâk-ı sahîhanın kullanımının son bulacağı belirtilmiştir⁷⁷. Fakat 1889 yılı sonunda bile tedavüldeki evrâk-ı sahîhanın kullanımını sonlandırma çabası devam etmekteydi. Bu tarihte evrâk-ı sahîha üzerine yazılmış senetlerin damgalanmaması kararı alınmış ve aksi yöndeki uygulamaların cezai işleme tabi kılınacağı belirtilmişti⁷⁸. 1889 yılındaki ceza-i müeyyideleri de kapsayan çabalara rağmen evrâk-ı sahîhanın pullarla değişimi birkaç seneye daha yayılmıştır. 1897 yılında evrâk-ı sahîhanın pullarla değişimi için önceden tayin edilen vaktin tamamen bittiği ve "evrâk-ı sahîha-yı atika hükümden sakıt olduğu" belirtilmiştir. Bu nedenle evrâk-ı sahîha değişimi veya bedelinin ödenmesi gibi uygulamalar tamamen sonlandırılmıştır. Aynı zamanda evrâk-ı sahîhanın tamamen tedavülden kaldırıldığıнын gazeteler yoluyla ilan edilmesi kararı alınmıştır⁷⁹.

SONUÇ

Bu makale Osmanlı Devleti'nde 1845 yılında damgalı kâğıt yani evrâk-ı sahîha uygulamasını konu olarak incelemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bütçesi gelir ve giderleri 1841/42 yılından itibaren artmasına rağmen gelirler genellikle giderlerden daha düşük seviyede kalmıştır. Bu durum da Osmanlı mali bürokrasisini bütçe açıklarını kapatmak için yeni kaynaklar bulmaya sevk etmiştir. 1845 mali yılında bütçe gelirlerini arttırma saikiyle tedavüldeki resmi evrakın yayım, dağıtım ve hatta basımını tek elde toplamak için evrâk-ı sahîha uygulaması benimsenmiştir.

Evrâk-ı sahîha uygulamasının sebebi, alış-veriş ve alım-satım gibi bütün işlemlerdeki karışıklıkları önlemek olarak açıklanmıştır. Hâlbuki asıl maksat tedavüldeki resmi evrakın özellikle alışını, dağıtımını ve hatta satışını tekelleştirerek yeni kaynak oluşturmaktır. Böylece nispi ve maktu olarak iki şekilde tasnif edilen evraklar işlem hacmine ve kullanılacağı işleme göre

⁷⁶ *İhsaiyat-ı Maliye (Maliye İstatistikleri) (1885-1909)*, s. 112.

⁷⁷ BOA. ŞD. 298/5.

⁷⁸ BOA. DH. MKT. 1682/70. Yine bu tarihte tedavülden kalktığı için artık hiçbir işe yaramayan ve uzun zamandan beridir ambarda bekleyen büyük miktarda evrâk-ı sahîha vardı. Değeri 11.323.000 kuruş olan bu evrakların hesapların karışmasına sebebiyet verdiği iddia edilerek hazine ve Duyunu Umumiye memurlarından oluşan bir heyet nezaretinden yakılması emredilmiştir. BOA. İ. MMS. 111/4782; MV. 50/23.

⁷⁹ BOA. Y. A. RES. 88/111.

çeşitlendirilip azami miktarda kâr elde edilmek istenmiştir. Sonuçta mali kaygılar sonucu ortaya çıkan evrâk-ı sahîha uygulaması tebaanın bürokratik sıkıntılarını gidermek için ihdas edilmiş gibi kamuoyuna lanse edilmiştir.

Damgalı kâğıt usulünün uygulamaya konduğu ilk birkaç yıl içerisinde karşılaşılan en büyük zorluk evrâk-ı sahîhanın piyasada dolaşımının yetersizliği olmuştur. Nakliye vasıtalarının yokluğu nedeniyle taşrada özellikle köy ve kasabalarda evrâk-ı sahîha talebi karşılanamamıştır. Arzın yetersiz kalması resmi işlemlerini halletmek isteyen birçok insanın evrak temin etmede büyük sıkıntılar yaşamasına neden olunca bu dar boğazı aşmak için her tarafta bayilikler açılmıştır.

Evrâk-ı sahîhanın kurumsallaşma sürecindeki temel politika tedavüldeki resmi evrakları tek elde toplama çabası olmuştur. Bu çabanın arkasındaki esas motivasyon damgalı kâğıtların kullanıldığı alanları genişleterek gelirleri artırmaktır. Çünkü 1845-53 yılları arasında beklenen gelirin gerçekleşmemesi evrâk-ı sahîhanın kullanıldığı işlemlerin sınırlı olmasına bağlanmıştır. Diğer taraftan gelirleri arttırmak için geliştirilen politikalarından birisi de 1853 yılından itibaren uygulamaya konan tasarruf tedbirleri idi. Bu nedenle İmparatorluktaki tüm bayilere gereğinden fazla damgalı kâğıt istememeleri zorunlu kılınmıştır. Özellikle 1853 yılında taşrada ihtiyaçtan fazla evrak alındığından kâğıtlar telef olmuştur. Fakat bu tedbirin belki de abartılması sebebiyle 1853-62 yılları arasında taşrada damgalı kâğıt arzı talebi karşılayamaz hale gelmiştir.

1846 yılında damgalı kâğıt satışları evrâk-ı sahîha tekeli kurumsallaşmadığı için düşük kalmıştır. 1845'den 1849 yılı dâhil damgalı kâğıt gelirleri şer'î senetler ile birlikte hesaplandığında artış gösterdiği söylenebilir. 1850 yılında bu iki kâğıt satışı 1849 yılı gelirin oranla düşüş göstermiştir. Yalnız burada şer'î senetlerin evrâk-ı sahîhaya dâhil edilebilecek mümbit bir alan olduğu gözlemlenmiştir. Sonuçta damgalı kâğıt gelirleri evrâk-ı sahîha ile ilgili ilk nizamnâmenin ilan edileceği 1861 yılından önceki tekelleşme sürecinde Osmanlı maliyecilerinin beklentilerini karşılayamamıştır. Bu nedenle damgalı kâğıda olan talebin yükseltilerek gelirin artırılması için edinilen tecrübeler de dikkate alınarak ilk Evrâk-ı Sahîha Nizamnâmesi 2 Ekim 1861 tarihinde ilan edilmiştir. Bu nizamnâme ile hazine bünyesinde evrâk-ı sahîha tekeline yönetecek bir de Evrâk-ı Sahîha Müdüriyeti kurulmuştur.

1861 Nizamnâmesi ile bütün ticari, hukuki ve siyasi işlemlerde kullanılacak resmi evrakın damgalı kâğıt olması şartı getirilmiş, böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda tedavülde olan resmi evrakların yayım, satım ve hatta basımı devlet tekeline alınmıştır. Büyük gelir beklentileri ile ilan edilen bu nizamnâmeye rağmen gerçekleşen gelirler beklentileri karşılamamıştır. Çünkü tekelin yönetimi sıkı kurallara bağlanmasına rağmen damgalı kâğıtların tedavüldeki adi kâğıtların yerini almasında sıkıntılar baş göstermiş, belki de bu sıkıntının en büyük nedeni tebaanın adi kâğıt ile

resmi işlemlerini halletmek için direnç göstermesi veya damgalı kâğıda erişemediği için adi kâğıt kullanmak mecburiyetinde kalması olmuştur.

1864 yılında evrâk-ı sahîha tekelinin ıslahı önemli bir sorun haline gelmiştir. Bir taraftan taşradaki birçok yere damgalı kâğıt sevkiyatı yapılamazken öbür taraftan birçok bayi de elinde kalan kâğıtları İstanbul'a iade ediyordu. Nakliye imkânlarının kısıtlı ve maliyetinin yüksek oluşu taşrada arz-talep dengesini sağlayamama sorununu doğurmuştur. Evrâk-ı Sahîha İdaresi'nin tekeli yönetmede başarısız olması damgalı kâğıt yerine nakliye maliyeti düşük olacağı düşünülen pulların kullanımı daha 1864 yılında gündeme getirmiştir.

2 Aralık 1873 tarihinde Resm-i Damga Nizamnâmesi yayımlanarak Evrâk-ı Sahîha Nizamnâmesi ıslah edilmiş ve damga puluna geçilmiştir. Fakat damga nizamnâmesi de damgalı kâğıt gelirlerindeki düşüşü engelleyememiştir. Gelirlerdeki bu düşüş 1874/75-1880/81 yılları arasında % 50'ler seviyesini görmüştür. Bundan sonra damga resmi Rûsum-ı Sitte ve Duyûn-i Umûmiye idareleri ihdas edilince bu kurumlara devredilmiştir. Bu devri müteakip 17Aralık 1882 tarihinde yeni bir nizamnâme yayımlanmıştır. Evrâk-ı sahîhanın tedavülden tamamen kaldırılması uzun zaman almış, evrâk-ı sahîha ancak 1897 yılında tamamen kaldırılmıştır.

Sonuç olarak; Osmanlı bütçesindeki açıkları kapamak için tedavüldeki adi evrak kullanımı bir problem olarak tanımlanmıştır. Bu tanımla evrâk-ı sahîha tekelinin zemini meşru kılınmaya çabalanmıştır. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu'nda tedavülde adi kâğıda yazılmış olan resmi evraklar evrâk-ı sahîha uygulaması ile tekelleştirilmiştir. Fakat bu tekel mali anlamda gelir beklentilerini karşılamakta yetersiz kalmış ve evrâk-ı sahîha 1897 yılında tamamen tedavülden ıskat edilmiştir.

KAYNAKÇA

KİTAP VE MAKALELER

Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayınları, 1999.

Abdüllatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.

Abdüllatif Şener; *Sona Doğru Osmanlı Maliyesi, Osmanlı Ekonomisi ve Maliyesi Üzerine Yazılar*, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2007.

Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, c. 6-7-8, 1999.

Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu, Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, İstanbul: Eren Yayınları, 1993.

Carter V. Findley, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Babıali (1789-1922)*, çev. Latif Boyacı, İzzet Akyol, İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.

Coşkun Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Küre Yayınları, 2001.

Erdoğan Öner, *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Malî İdare*, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayınları, 2005.

İhsaiyat-ı Maliye (Maliye İstatistikleri) (1885-1909), Ankara: Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 2000.

Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930)*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, c. III, 1977.

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, c. I, 1983.

Selda Kılıç, "1855 Bütçe Nizamnâmesi ve Uygulanması", *Türkler*, c. XIV, s. 359-363.

Stefan Yerasimos, "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine" Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, (ed.) Paul Dumont ve François Georgeon, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), s. 1-18.

Süleyman Sudi, *Osmanlı Vergi Düzeni, (Defter-i Muktesid)*, haz. Mehmet Ali Ünal, Isparta, 1996.

Tevfik Güran, *Osmanlı Kamu Maliyesi 1839-1918*, haz. Mehmet Genç ve Erol Özvar, Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler 1, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.

Tevfik Güran, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.

ARŞİV DOKÜMANLARI

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

- A. AMD. 42/22, 44/16
A. DVN. 177/84
A. DVN. MKL. 87/18
A. MKT. MHM. 205/21, 281/72, 305/4, 452/93
A. MKT. NZD. 407/1, 419/95, 54/76, 79/43
A. MKT. UM. 113/15, 113/37, 114/78, 117/48, 117/6, 54/19, 60/22
C. ML. 206/8443, 605/24968
DH. MKT. 1682/70
İ. DH. 676/47133
İ. HR. 261/15617
İ. MMS. 111/4782, 27/1193
İ. MVL. 486/22004
İ. ŞD. 121/7227
KK.d. 6252
ML. VRD. d. 1323
ML. VRD. d. 3450
MV. 50/23
MVL. 1035/28, 1076/73, 525/136, 857/101
ŞD. 255/29, 298/5
Y. A. RES. 88/111
YB. 04. 8/66

